

Baráth Béla

Szubjektív egyháztörténelem

„Igaz útra hív bennünket ez az önvallo-
más, hiteles kordokumentum, hol keserű,
hol vidám, de mindig őszinte vallomás”
olvashatjuk a kötet előszavában Hegedűs
Lóránt ajánlását, s nem kell csalódnunk.
Talán csak azt fűzhetjük hozzá ehhez,
hogy Szabó Lajos református lelkipásztor
gyermekkorától vezetett naplója és
korábbi írásainak felhasználásával össze-
állított memoárja igen élvezetes olvas-
mány. Külön érdeme, hogy egy tragikus
korszakban, kényszerpályán mozgó em-
beri életúr távolról sem vidám témájának
bemutatásakor is képes feleleveníteni a
békebeli kor Magyarországnak kedé-
lyes, adomázó hangvételt. Az így létre-
jövő keserűdes hangvétel pedig talán
mindennél jobban érzékelteti egy oly sok
társával együtt margóra szorított 20. szá-
zadi magyar lelkész életének gazdagsá-
gát, hitének valódi erejét.

Szabó Lajos 1908. július 16-án Losoncon
született. Gyermekkorát Ragályon és a
történelmi Gömör megye más települé-
sein töltötte. Visszaemlékezésének kez-
detén felmenőiről, gyermekéveiről
olvashatunk mélyen nosztalgikus, gyö-
nyörűen fogalmazott emlékképeket, ame-
lyek a dualizmus korának örökre tovatűnt
miliójét és az első világháború hátor-
szágának nehéz életét idézik. Szülei 1918-
ban kilenc évesen beírták a Sárospataki
Református Kollégium gimnáziumába. Az

első világháború végét és a történelmi Ma-
gyarország összeomlását a sárospataki
események tükrében a kisdíák szemével
láttatja, aki a félelmek és nélkülözések kö-
zött, ugyanúgy tragédiaként élte át hazája
– számára egészen kézzelfogható – meg-
csonkítását, mint a Tanácsköztársaság alati
szimpátiányilvánításuk miatt elítélt,
egyébként kiváló kollégiumi tanárok sorsá-
nak alakulását.

Könyvének lapjain tiszteletteljes megem-
lékezéssel, de léletszerűen, szatirikus fel-
hangokat sem nélkülözve elevenednek
meg középiskolai tanárai, akik közül kü-
lönösen latin és magyar tanáraitra,
Szilágyi Benőre és Novák Sándorra em-
lékezett szeretettel. Az első a kálvinista
pedagógus mintaképe lett számára, aki
a fegyelem, a pontosság, a szolgálat és
a kötelesség megszállottja volt, akitől élet-
re szóló útmutatásként azt tanulta meg,
hogy „az életet tisztességesen csak úgy
lehet élni, ha a rábízott kötelességét ma-
radéktalanul véghez viszi az ember. Ennyi
az ő dolga csupán, a többi Istené, mert:
emberé a munka, Istené az áldás.”

A gimnázium elvégzése után a
szegénysorsú, de jó képességű diák útja
természetszerűleg vezetett a teológiára.
Itt tanárai közül különösen Forgács Gyula,
a református belmisszió jeles szemé-
lyisége és unokabátyja, a nála hét évvel
idősebb Szabó Zoltán hatott rá, aki

1928-tól a gyakorlati teológia professzora lett. Teológus éveit során a tanulás mellett a cserkész mozgalomban vállalt aktív szerepet. A pataki református inaslegények számára megszervezte és éveken át vezette a Sztárai Mihály cserkészcsapatot. Saját családjának anyagi nehézségei és Patak korabeli szellemisége erős szociális érzékenységet fejlesztett ki benne. Maradék ideje jelentős részét olvasással töltötte, nem véletlen, hogy Szabó Dezső műveit találta meghatározó jelentőségűeknek. Teológus éveit alatt mutatkozott meg először írói vénája is.

Számomra talán éppen a lelkesítő pályafutását, korának egyházi életét bemutató fejezetek adtak a legtöbbet, amelyekben ezt a mindmáig sajnálatosan elhanyagolt témát gazdag háttéranyag felvonultatásával életszerűen ábrázolja. Erre azért is módja volt, mert hivatása gyakorlása közben a református egyház életének sok szeletét ismerte meg. Érdemes sorsának ezt a vonulatát itt is röviden végigtekinteni. Segédlelkészi szolgálatát 1930-ban Putnokon kezdte. 1933-ban bodrogi missziói lelkeseknek nevezték ki, ahol az elhatalmasodó szektákkal szemben kellett felvennie a harcot. Ennek a szolgálatnak szép gyümölcsei lettek, Józsefmajorban – a mai Tiszacsermelyen – gyülekezetet szervezett, templomot épített. 1935-ben jelent meg első országos visszhangot kiváltó munkája az *Antikrisztus a Tiszánál*, amelyben bodrogi munkáját és az ennek során megismert nyomorúságos állapotokat mutatta be. Ettől kezdve folyamatosan jelentek meg írásai az országos református sajtóban. Ezekben történeti és szépirodalmi érdeklődése mellett visszatükröződött az elesett emberek iránti

elkötelezettsége, amely a korabeli egyházi és társadalmi életben tapasztalható szembeszökő szociális visszasságok kiemelt kritikájává tette.

1938-ban az Országos Református Szeretetszövetség lelkésze lett, ahol országos utazótitkári feladatokat látott el. Ez a számos árvaház, aggmenház, napközi otthon, utcamihió, fogyatékos gyermekek otthonát – jelentős részben önkéntes adományok által – működtető szervezet jól példázza a korabeli tragikus szociális helyzet javítását célzó egyházi erőfeszítéseket. 1938-ban e munkájához és írásaihoz kapcsolódóan a Belügyminisztériumtól megbízást kapott Hajdú-Bihar megyében szociális tanácsadói feladatok ellátására. Az ekkor felállított tanácsadói rendszernek az volt a feladata, hogy felmérje az ország valós szociális helyzetét. Feladatának lelkiismeretes ellátása mellett Szabó Lajos arra is tudott időt szakítani, hogy tanulmányait tovább folytassa. 1940-ben védte meg az egyháztörténet tárgykörében benyújtott doktori értekezését a debreceni Tisza István Tudományegyetem Teológiai Karán. A következő évben Sárospatakon magántanári vizsgát tett.

1942-ben élete ismét nagy fordulatot vett, amikor a kassai reformátusok lelkesüléké választották. Szolgálatát ezekben a vészterhes időkben is a legnagyobb lelkiismeretességgel végezte. Ehhez számára teljes természetességgel kapcsolódott, hogy a nemzetiségi ellenségeskedések kapcsán toleranciára intett, a zsidóüldözések során pedig többek életét megmentette. Kassai szolgálatának értékes irodalmi hagyatéka az 1944-ben megjelent Kassai kálvinista krónika, amelyben

gyülekezetének múltját mutatta be 1644-től 1944-ig. Itteni éveire hozzártottak azok a sebek, amelyek a visszatérő hatóságok erőszakos magyarellenés fellépése kapcsán érték. Mint 1938 után beköltözött, teljes vagyonelkobzás mellett kiutasították Csehszlovákiából. Még évtizedek múlva is fájlalta, hogy el kellett hagynia szeretett eklézsiáját.

Az üldözöttként hazatérő Szabó Lajost előbb rövid ideig a vajdácskai, majd a taktaszadai gyülekezet fogadta be, ahol fél évszázadig hűséggel szolgált. A világháború utáni magyar falu sajátos világa, a háborús veszteségek, a szegénység, a kitelepítések élete érzékeny leírásokban tárul fel előttünk, akár csak a református egyház korabeli nyomorúsága. Rövid örömteli epizód volt számára, hogy 1950/51-ben, Marton János nyugdíjba vonulása után, Makkai Lászlóval együtt felkérést kapott az egyháztörténeti stúdióumok vezetésére a sárospataki teológián. Ezt a feladatot azonban csak 1952-ig, az intézmény bezárásáig láthatta el. A második világháború utáni éveire az egzisztenciális nehézségek mellett a háttérbe szorítottság frusztráló tudata nyomta rá bélyegét. 1956-ban és azután vállalt tudatos szókimondása miatt a Kádár-rendszerben végképp nem nyílt lehetősége magasabb egyházi állások betöltésére. Kivételes tehetségét mutatja, hogy még ebben a helyzetében is megtalálta a módját annak, hogy marandót alkosson. Egyháztörténeti munkái – amelyeknek java része máig kéziratban maradt – és egyházi lapokban megjelentetett novellisztikus írásai mellett egy új terület felfedezése adta meg számára a szellemi önkiteljesítés lehető-

ségét. A szeretett lelkészük előtt őszintén feltárulkozó taktavidékiek jóvoltából igen értékes folklór anyagot gyűjtött össze. Ezt a szakmai közvélemény által igen pozitívan értékelt *Taktaszadai mondák* (1975) és *Bodrogkeresztúri mesék és mondák* (1988) című kötetekben publikálta. Élete utolsó éveiben bizonyára nagy elégtételt jelentett számára, hogy az újrarendelt sárospataki teológián ismét az egyháztörténeti tanára lett.

Fontos figyelni arra, hogy gazdag irodalmi hagyatéka egyben lelkési tevékenységének sokszínű lenyomata is. Hiszen a harmincas években a pataki teológián kapott lelkipásztori eszmény jegyében e hivatás elengedhetetlen része annak az emberi közösségnek, mint sokrétű szociológiai, történelmi, gazdasági, szellemi jelenségnek ismerete, ahol a szent szolgálat történik. Szabó Lajos ennek jegyében kereste és találta meg sokféleképpen az utat mindenkor gyülekezetéhez. Szociográfiai, egyháztörténeti, folklorisztikai, szépírói munkásságát az így felismert lelkipásztori hivatástudat hatotta át és fogta egységbe. Az pedig külön érdemnek tekinthető, hogy élete nagyobb részében igen nehéz körülmények közt élő vidéki lelkészként mindezt olyan igényességgel tette, amely által korának kiemelkedő szak tudósaival is munkakapcsolatba került.

A szerző által végül be nem fejezett memoár Kováts Dániel gondos munkája nyomán vált kiadhatóvá. A kronológiai és tematikai egységeket szem előtt tartó szerkesztő tíz nagy fejezetre és számos alfejezetre osztotta. A nagy időbeli eltérésekkel, különböző célzattal megírt részekből összeállított fejezetek szövege

így – különösen a kötet második részében – sok szempontból kiforratlan, töredékes maradt. Az egységes szemléletmódot hiányoló olvasót azonban bőven kárpótolják a számtalan érdekes történeti adalékkal, anekdotával kiegészített szellemes, részletgazdag exkurzusok. Igaz ez azzal együtt is, hogy a múlt megidézését a történések objektív bemutatása és az olykor elfogult egyéni értékítélet kettősége határozza meg. Az elfogultságokat annak a méltányolható szempontnak a tudatában kell elfogadnunk, hogy Szabó Lajos írásban inkább akart őszinte lenni, mint támadhatatlan. Megítélésem szerint a személyes életút éppen az így jelenlévő emberi indulatok által válik valóban érzékeny lenyomatává egy lassan zsigereinkből is tovatűnő fájdalmas korszaknak. Hiszen egy önéletrajzban vállalt kitárulkozás indító oka, belső kényszere sokféle lehet. A történelmi önéletrajzok esetében gyakran az önigazolás vágya mozgatja ezeket az írásokat, a nyugtalan lelkiismeret öngyógyítása, a rossz bizonyítvány magyarázata egy képzeletbeli tárgyaláson, a "történelem ítélőszéke" előtt. A 20. századi visszaemlékezésekben pedig sokszor cseng vissza a "parancsra tettem" és a "történelmi szükségszerűség volt" elhárító gondolata. Szabó Lajost egészen más okok indították, amikor elhatározta emlékiratainak elkészítését, és ezért fontos a címként választott gondolat üzenete a számunkra. A kényszerítő helyzet, a halál közeledtével egyre inkább "hűlő árnyékká" váló emberi életút felidézésének belső igényén túl, számára az 1988 és 1990 közötti évek erjedő, tetemrehívó történelmi szituációja volt. Amikor a törté-

nelmi gazemberségek és bűnök elkövetőivel szemben egyházon belül és kívül sokan a jogi-politikai elszámoltatás lehetőségében kezdtek reménykedni, megérezhette az ilyen elszámoltatások korlátozottságát. Ekkor nyújt a tollhoz, mint utolsó szalmaszálhoz. Amint azt az elmúlt 12 év történésein láthatjuk, jó eszöközt, talán valóban az egyetlen utat választotta, ami egy megpróbáltatásokkal teljes emberi életút gonosz történelmi meghatározottságai, és ennek elvtelen kiszolgálói elleni elszámoltatásra lehetőségként kínálkozott.

Ennek tudatában Szabó Lajos tanúságtétele fontos megerősítése annak, hogy a legnehezebb időkben is voltak hiteles református lelkipásztori személyiségek. Olyanok, akiknek gerincét az Állami Egyháztörténelmi Hivatal és kiszolgálóinak hathatós működése nyomán elhatalmasodó szervilizmus nem törte meg. Akik keresztyén meggyőződésükből fakadó véleményükhöz, erkölcsi tartásukhoz makacs módon ragaszkodtak. Akik Isten ígését, amint Szabó Lajos kassai bemutatkozó igehirdetésének bibliai textusát, nem csak szavaikkal, de életútjukkal is segítettek értelmezni: "Örhelyemre állok, és megállok a bástyán és vigyázok, hogy lássam, mit szól hozzám és mit felelek én panaszom dolgában". (Hab 2,1)

(Szabó Lajos: *Utolsó szalmaszál*. A kötetet gondozta: Kováts Dániel. *Magyar Egyháztörténelmi Enciklopédia Munkaközösség – Kazinczy Ferenc Társaság, 2000*)